

5. Дрогомирецький В. Хантингтон предупреждал... / В. Дрогомирецький. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.pravda.com.ua/rus/columns/2014/07/15/7031876/>.
6. Кара-Мурза С. Советская цивилизация. В 2-х томах / Сергей Георгиевич Кара-Мурза. – М. : Алгоритм, 2001.
7. Медведев Д. Россия, вперед! / Дмитрий Медведев. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://kremlin.ru/events/president/news/5413>.
8. Нічога М. Зіткнення цивілізацій посеред України ... / М. Нічога. [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.pravda.com.ua/articles/2010/06/11/5126765/>.
9. Пасько В. На теренах України відбувається «війна цивілізацій» / В. Пасько. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.kobu.kiev.ua>.
10. Тоффлер Е. Третя хвиля / Елвін Тоффлер / Пер. з англ. – К. : Видавничий дім «Всесвіт», 2000. – 480 с.
11. Хантингтон С. Столкновение цивилизаций? / Сэмюэль Хантингтон // Полис. – 1994. – № 1. – С. 33–48.
12. Хантингтон С. Столкновение цивилизаций / Сэмюэль Хантингтон / Пер. с англ. – М. : АСТ, 2003. – 576 с.

УДК 327.5(СНД)

Чекаленко Л.Д.

НЕСТІЙКЕ СЬОГОДЕННЯ – ЗАПОРУКА ХИТКОГО МАЙБУТНЬОГО (З ДОСВІДУ СНД)

У статті викладено становлення СНД як міжнародної організації. Зосереджено увагу на питаннях недотримання Росією положень договірних актів з країнами СНД, зокрема з Україною і Грузією.

Ключові слова: СНД, власність СРСР, ядерне роззброєння, саміти, Росія – держава-агресор.

Чекаленко Л.Д. Неустойчивое настоящее – залог шаткого будущего (из опыта СНГ)

В статье представлено формирование СНГ как международной организации. Автор делает акцент на вопросах несоблюдения Россией положений договорных актов со странами СНГ, в частности Украины и Грузии.

Ключевые слова: СНГ, собственность СССР, ядерное разоружение, саммиты, Россия – государство-агрессор.

Chekalenko L. Unsustainable Present is the guarantee of fragile Future (the experience of the CIS).

The article summarized information on the formation of the CIS as an international organization. The Author emphasizes on the issues of non-compliance by Russia with provisions of the treaties with CIS countries, including Ukraine and Georgia.

Keywords: Russia is the aggressor, CIS, ownership of USSR, nuclear disarmament of Ukraine, CIS' summits.

Після розпаду СРСР у 1991 р. пострадянські республіки об'єдналися у Співдружність Незалежних Держав (далі – СНД). Організація мала

забезпечити поступовий перехід країн-членів до нового формату існування та взаємодії. Це дало б змогу провести політичні та економічні реформи в новоутворених країнах пострадянського простору, докорінно перебудувати економічні засади державного розвитку нових суб'єктів міжнародного права.

Одним з принципів СНД, закріплених у Статуті організації [1], є гарантія безпеки, захисту, економічного розвитку і взаємодопомоги, навіть незважаючи на те, що не всі вони увійшли під ядерний захист Російської Федерації. Міждержавні домовленості мали забезпечити безпеку, гарантувати внутрішньодержавну стабільність, протистояти внутрішнім викликам і сепаратистським тенденціям. Гарантом мирного врегулювання конфліктів на пострадянському просторі виступила Росія, хоча до деяких миротворчих проектів залучалася й Україна. Перша – як найпотужніша ядерна держава, друга – як стабільний чинник регіону. Через систему безпеки для всіх країн, яка спирається на двосторонні відносини, Україна забезпечувала і власну безпеку.

СНД об'єднала дванадцять країн колишнього єдиного радянського геополітичного простору, які взяли на себе зобов'язання розвивати рівноправне взаємовигідне співробітництво, розбудувати загальноєвропейський і євразійський ринки, співпрацювати у питаннях митної політики, дбати про навколишнє середовище, координувати зусилля в гуманітарній та інших сферах. Протягом 1990-х років спостерігалася поступове зростання ВВП, хоча на початку цього періоду більшість держав пережила глибоку економічну кризу.

Серед гальмівних причин розвитку країн Співдружності можна виокремити: складність процесу переходу на ринкові засади; меншу ефективність одноосібних дій порівняно з колективними зусиллями; поступову переорієнтацію зовнішньоекономічних зв'язків на західні країни; відсутність концепції політичного та економічного розвитку структури СНД; боротьбу за лідерство в регіоні; явну й завуальовану конкуренцію, яка гальмувала розвиток окремих країн, нівелюючи заходи щодо просування на світовий ринок; небажання розвивати спільні інтеграційні проекти, зокрема зону вільної торгівлі; домінування двостороннього співробітництва над багатостороннім.

Протягом двадцятип'ятирічного існування Організації члени СНД формували різноманітні субрегіональні структури на цьому просторі, серед яких – ЄврАзЕС, ГУАМ, ОДКБ, СЕП, «кавказька четвірка», Союзна держава РФ і РБ, Митний союз. За участі деяких країн Співдружності – Центрально-Азійське співробітництво, ОЧЕС і ШОС [4]. Аналізуючи процеси, які відбуваються в СНД, можна дійти висновку, що всі названі утворення виявилися неповноцінними об'єднаннями. Одним не вистачає правової основи для розвитку всеосяжної діяльності та утвердження у світовій системі міжнародних координат, іншим – економічної і політичної могутності, що вивело б об'єднання на міжнародний простір інтеграційного спілкування на паритетних засадах.

Процес утвердження України в СНД був тривалим, характеризувався особливою позицією держави у ставленні до наддержавних структур цієї організації. 01 грудня 1991 р. в Україні відбувся Всеукраїнський референдум, у результаті якого держава була проголошена незалежною. 08 грудня 1991 р. керівники Росії, Білорусі й України – Голова Верховної Ради Республіки Білорусь С. Шушкевич, Президент РРФСР Б. Єльцин і Президент України Л. Кравчук на саміті недалеко від м. Мінська – у с. Віскулі Біловезької Пущі підготували і підписали Біловезькі домовленості: Заяву глав держав і Угоду про створення СНД. В Угоді, що складається з 14 статей, констатується про припинення існування СРСР, появу нових незалежних держав, утворення нового формування – СНД. У документах йшлося про те, що СНД є відкритим міждержавним утворенням, і до нього може приєднатися будь-яка країна.

Ми не випадково нагадуємо про відомі події початку 1990-х рр., оскільки вже 10 грудня 1991 р. Верховна Рада України ухвалила спеціальний документ «Про ратифікацію Угоди про створення СНД» із застереженнями. Серед них – питання про єдиний контроль над ядерною зброєю, її повну ліквідацію; проведення узгодженої політики соціального захисту і пенсійного забезпечення військовослужбовців та їхніх сімей; створення на паритетній основі координаційних інститутів у межах СНД; вирішення суперечок шляхом переговорів на основі міжнародного права; дотримання територіальної цілісності та недоторканності кордонів країн-учасниць СНД та ін.

Таким чином, застереження свідчили, що Україна, спираючись на норми міжнародного права, намагалася всіляко протидіяти перетворенню СНД у наддержавну структуру.

Колівалися щодо остаточного рішення про своє приєднання до СНД, створеного трьома країнами, й інші республіки. 13 грудня 1991 р. президенти азійських республік колишнього СРСР на саміті у м. Бішкек в результаті обговорення складних питань подальшого існування в межах пострадянського простору прийняли непросте рішення – приєднатися до СНД.

21 грудня 1991 р. в м. Алма-Ата всіма державами було підписано Декларацію (Алма-атинська) про приєднання до Співдружності Казахстану, Киргизстану, Узбекистану, Таджикистану, Туркменістану, а також Вірменії, Молдови й Азербайджану. Крім Декларації, було прийнято Угоду про координаційні інститути СНД. В Алма-Аті обговорювалися і важливі питання правонаступництва. Рішенням глав держав місце СРСР у міжнародних організаціях передавалося Росії. Було підписано Угоду про спільні зусилля з питання ядерної зброї. Усі учасники погодилися з тим, що тактичну ядерну зброю буде вивезено з території ядерних держав – України, Білорусі і Казахстану до Росії до 01 липня 1992 р. [3].

На третьому саміті СНД, що відбувся в Мінську 30 грудня 1991 р., було ухвалено Угоду щодо стратегічних сил, Угоду щодо власності колишнього СРСР за кордоном, кілька протоколів. У документі щодо власності йшлося про розподіл майна колишнього СРСР та нерухомості за кордоном відповідно до внеску кожної республіки. Частка України становила 16,34%. Серед протоколів саміту привертають увагу такі, як: про допомогу в ліквідації наслідків землетрусу у Вірменії (м. Спітак), про небезпечний екологічний стан Аралу, про ліквідацію наслідків Чорнобильської катастрофи, про збереження рибних ресурсів Каспійського моря. Крім того, було підписано Угоду про спільну діяльність у дослідженні та використанні космічного простору, яку Україна підписала з деякими застереженнями, Угоду про збройні сили і прикордонні війська, тимчасові угоди про Раду глав держав СНД і Раду глав урядів СНД.

В Угоді про збройні сили та прикордонні війська в результаті відмови України укладати подібні документи, зафіксовано визнання з боку СНД з січня 1992 р. права України на власні збройні сили і захист кордонів

своїми прикордонними військами та відмову від спроб командувати ними Головнокомандувачем спільних збройних сил СНД. Усього на засіданні в Мінську було розглянуто 9 міждержавних та 6 міжурядових угод.

Четверте і п'яте засідання глав держав СНД (16 січня 1992 р., м. Москва і 14 лютого 1992 р., м. Мінськ) мали суттєво військове спрямування: розглядався проект Договору про колективну безпеку (Ташкентський), підписаний 15 травня 1992 р. Прийнято Заяву глав держав-учасниць СНД з військових питань, підписано Угоду про військову присягу у стратегічних силах (Україна не підписала), Угоду про статус стратегічних сил (Президент України Л. Кравчук підписав цей документ із застереженням щодо того, що Україна може вийти з угоди наприкінці 1994 р.), про принципи забезпечення збройних сил держав-учасниць СНД, Декларацію про дотримання принципів співробітництва, Угоду про правові гарантії військовослужбовців, звільнених з військової служби, Угоду про Сили спільного призначення (Україна не підписала), Угоду про повернення культурних та історичних цінностей державам їхнього походження, рішення про раду міністрів оборони СНД (Україна не підписала), Протокол про реформування і статут збройних сил колишнього СРСР (у документі не йшлося про Чорноморський флот), а також протокол про військово-морську символіку (Україна не підписала).

Обережну позицію щодо рішень СНД, окрім України, зайняла Грузія. Україна, будучи засновницею Співдружності, не приєдналася до Статуту СНД та інших глобальних угод у межах об'єднання, водночас Грузія, що приєдналася до СНД у 1993 р., не підписала більшості спільних документів, а 22 січня 2010 р. внаслідок війни з Росією вийшла із СНД [4].

Рішення, прийняті країнами на перших самітах, створили фундамент для функціонування об'єднання, відіграли певну роль у його подальшому розвитку. Фактично на перших самітах країн СНД було вироблено принципи політичного та економічного розмежування новоутворених країн на просторі СРСР, закладено засади розвитку цього регіонального союзу, окреслено параметри майбутніх субрегіональних об'єднань у межах Співдружності.

Дезінтеграційні й відцентрові процеси в СНД дедалі більше давалися взнаки, підтвердженням чого були постійні торгівельні війни Росії із своїми партнерами з числа членів Організації, військові дії Росії проти

Грузії 2008 р. і проти України 2014—2016 рр., анексія Росією Кримського півострова (2014 р.) тощо.

Серед проблем, що є актуальними для СНД й нині, є ціла гама безпекових, політичних, економічних і гуманітарних питань. Намагання Кремля підпорядкувати СНД власним інтересам націлюється на спротив. Зокрема, спроби Москви зробити особливий акцент у діяльність СНД на гуманітарних питаннях, оскільки протягом 70-ти років радянська влада «перемішувала» населення, створюючи нового громадянина – радянську людину, фактично було провалено.

Питання захисту громадян країн СНД було внесено до функцій консульських установ усіх держав-учасниць, періодично обговорювалося спеціально створеною Консультаційною радою керівників консульських служб МЗС держав-учасниць, в основу роботи якої було покладено положення Мінської конвенції про правову допомогу і правові відносини у цивільних, сімейних та кримінальних справах від 1993 р. Саме цей документ був важливим інструментом забезпечення прав та інтересів громадян країн СНД. Проте й він не був дотриманий російською стороною. Особлива увага при цьому зосереджувалася на громадянах України, які перебували у РФ. Українська сторона неодноразово наголошувала на необхідності врегулювання диспропорцій у процедурах реєстрації громадян України на території Російської Федерації і Республіки Білорусь та громадян Російської Федерації і Республіки Білорусь на території України. Вже після анексії Криму в результаті загарбницької політики Росії з 01 листопада 2015 р. російська сторона в односторонньому порядку скасувала пільговий режим перебування в Росії громадян України [5], зберігши пільги лише для біженців з Донецької та Луганської обл.

Договірною-правова основа Співдружності вражає своїми розмірами і наповненням, проте лише незначну кількість угод було ратифіковано всіма державами. Більшість документів підписано вибірково, із застереженнями або з винятками, або не підписано взагалі. Диференційоване ставлення країн до СНД, протилежна зовнішня і безпекова політика, боротьба за лідерство на просторі Співдружності призвели до виокремлення в її межах двох центрів — російського та українського. Навколо Росії згрупувалися Білорусь, Казахстан, Киргизстан та Узбекистан. Ці країни (крім

Узбекистану) домовилися про утворення Митного союзу (1995 р.), який згодом переріс у Євразійську економічну спільноту (2002 р.). Туркменістан дотримувався виважено-відокремленої позиції, закріпивши, вквіт-решт, нейтральний статус. Азербайджан і Молдова більшість рішень ігнорували: парламенти цих країн не ратифікували Угоду про утворення СНД. До кола країн, які намагалися вивільнитися з-під російського тиску, тяжили Азербайджан, Грузія, Молдова, до яких пізніше приєднався Узбекистан.

Позиція України залишалася незмінною: вона послідовно виступала противником утворення наддержавних виконавчих структур у рамках СНД:

- спільної військової організації, очоленої Росією;
- об'єднаних прикордонних військ, які мають захищати кордони усієї Співдружності;
- ідеї формування парламентської асамблеї країн-учасниць СНД;
- підписання Статуту СНД, в якому ст.11 і 12 суперечать суверенітету будь-якої держави [1].

Деяко схожій позиції на перших етапах становлення Співдружності дотримувалися Білорусь (до 1995 р.) і Туркменістан (до 1995 р.). Білорусь категорично ухилялася від формування військово-політичного союзу СНД доти, доки новий президент країни О.Лукашенко не прийняв позитивного рішення щодо участі країни у згаданих структурах.

Насамкінець зазначимо, що країни-учасниці СНД протягом існування Співдружності віддавали перевагу двостороннім відносинам порівняно з багатосторонніми. Однак, і в системі двосторонніх відносин країн СНД досі не вирішено проблемні питання геополітичної пострадянської спадщини: територіальної цілісності і суверенітету, державного кордону, ядерних гарантій [6]⁶, розподілу радянської власності тощо.

Відсутність механізмів захисту територіальної цілісності країн на міжнародному рівні та у межах СНД призвела до загарбницьких війн з боку Російської Федерації, яка розчленувала Грузію (2008 р.) і намагається розчленити Україну.

⁶ Сучасна концепція міжнародного життя інтерпретує відмову від ядерної зброї наступним чином: ні — втраченим боєприпасам, ні — новим боєприпасам, ні — ядерним державам. Поза тим, вона вимагає суворіших правил щодо міжнародного контролю над ядерними матеріалами.

Використані джерела та література:

1. Статут Співдружності Незалежних Держав. Статус Статуту див. (997_747) (Поправки до Статуту додатково див. в Рішенні СНД (997_663) від 19.09.2003). – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/997_033.
2. Чекаленко Л.Д. Зовнішня політика України : підручник для ВНЗ / Л.Д.Чекаленко. – К. : ДАУ, 2015. – 360 с.
3. О Содружестве Независимых Государств. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://cis.minsk.by/page.php?id=174>.
4. Грузія остаточно вийшла з СНД. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://tsn.ua/svit/gruziya-ostatochno-viishla-z-snd.html>.
5. В Росії перестав діяти пільговий режим перебування в Росії громадян України. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.unian.ua/society/1170643-urosiji-skasovano-pilgoviy-migratsiyuniy-rejim-dlya-ukrajintiv.html>
6. Чекаленко Л. Ядерні гарантії України: лише на папері. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.viche.info/journal/4134.

УДК 339.166.137.2

Фомін С.С.

ІНТЕГРАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ НА ПОСТРАДЯНСЬКОМУ ПРОСТОРІ: ЄВРАЗІЙСЬКА ІНТЕГРАЦІЯ

Статтю присвячено аналізу інтеграційних процесів на пострадянському просторі та основних етапів євразійської інтеграції. Розглянуто наслідки такої інтеграції для країн-членів Євразійського економічного союзу. Висвітлено економічні стосунки України з країнами-членами Євразійського економічного союзу.

Ключові слова: євразійська інтеграція, регіональна економічна інтеграція, зона вільної торгівлі, митний союз, єдиний економічний простір, економічний союз.

Фомин С.С. Интеграционные процессы на постсоветском пространстве: евразийская интеграция.

Статья посвящена анализу интеграционных процессов на постсоветском пространстве и основных этапов евразийской интеграции. Рассматриваются последствия такой интеграции для стран-членов Евразийского экономического союза. Освещаются экономические отношения Украины со странами-членами Евразийского экономического союза.

Ключевые слова: евразийская интеграция, региональная экономическая интеграция, зона свободной торговли, таможенный союз, единое экономическое пространство, экономический союз.

Fomin S. Integration Processes in the Post-Soviet Space: Eurasian Integration.

The article analyses the integration processes in the Post-Soviet space, in particular, the main stages of the Eurasian integration. The consequences of this integration for the countries-members of the Eurasian Economic Union are considered as well as the economic relations between these countries and Ukraine.

Key words: Eurasian integration, regional economic integration, free trade area, customs union, single economic space, economic union.